

పేమ్‌చండ్

రచన :

అమృతరాయ్

అనువాదం :

ఎ. లక్ష్మీరమణ

చిత్రాలు :

సిద్ధార్థ బెనర్జీ

నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా, కొత్త ఢిల్లీ

1983 (Saka 1905)

© అష్టశతాబ్దం, 1978

తెలుగు అనువాదం © నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా 1981

రూ. 2.50

PREMCHAND (Telugu)

Published by Director, National Book Trust, India, A-5 Green Park, New Delhi-110016 and printed by Sood Litho Press, B-1/2 Okhla Industrial Area, Phase II, New Delhi-110020

ప్రేమచంద్ని చూడాలని కేశవనుంచి బనారసు బయలుదేరి వచ్చాడు చిన్నారి చంద్రహాసన్. తిరిగి తిరిగి చివరకు రచయిత ఇల్లు చేరుకున్నాడు. తన రాక తెలియ చేయటానికి చప్పడుచేసి చూశాడు. కానీ ఎవ్వరూ పలకలేదు. తలుపు దగ్గరకు వెళ్ళి బెదురుతూనే తొంగి చూశాడు. ఐంగ మీసాల అతను ఒక బల్లముందు నేలమీద కూర్చుని ఏదో వ్రాసుకుంటున్నాడు. ఆ గది అంతా చూస్తే భాగిగా కనిపించింది. ఆ వ్యక్తి కూడా అతి సామాన్యంగా అగుపించాడు. అతను ఆ ప్రముఖ రచయిత గుఱస్తా అయి వుంటాడన్న నమ్మకం ఆ చిన్నవాడికి కలిగింది.

ఒక అడుగు ముందుకు వేసి "నేను మున్నీప్రేమచంద్ని చూడటానికి వచ్చాను," అన్నాడు. ప్రేమచంద్ తల ఎత్తి చూసి, కలం క్రింద పెట్టాడు. తల పంకిస్తూ, పక్కన నవ్వి, "అది సరేగాని, ముందు నీవు కూర్చోవూ!" అన్నాడు.

ఇది ఒకనాటి మాట. నషాద్ అనే ఉర్దూ కవి, లక్నోలో ప్రేమచంద్ని చూడటానికి వెళ్ళాడు. అతని ఇల్లు ఎక్కడ వుందో సుహారుగా తెలిసినా, ఫలానాచోట వుందని బాగా గుర్తు తెలియదు. దారిలో నరిగిన దుస్తుల్లో మొలవలకు నరిగిన ధోవతి, బసీనుతో ఒక ఆసామి కనిపిస్తే "దయచేసి నాకు మున్నీ ప్రేమచంద్ ఇంటికి దారి చూపిస్తావా?" అని అడిగాడు.

"తప్పకుండా," అన్నాడాయన.

ఆయన ముందు నడుస్తుంటే, యువ కవి వెనకనే వెళ్ళాడు. త్వరలోనే ఇల్లు చేరుకున్నారు. మెట్లెక్కి వారిద్దరూ మొదటి అంతస్తులో వున్న ఒక భాగి గదిలో ప్రవేశించారు. నిషాద్ని కొద్దిసేపు ఆగమని ఆయన లోపలికి వెళ్ళాడు. ధోవతినైన ఒక అంగీ వేసుకుని వెంటనే బయటకు వచ్చారు.

"మీరిప్పుడు మున్నీ ప్రేమచంద్ని కలుసుకుంటున్నారు." కొంతగా నవ్వుతూ అన్నారు.

ఆది ఏప్రిల్ 1934 సం॥ ఢిల్లీలో హిందీ మహాసభలు జరుగుతున్న సమయం. ప్రేమ్చంద్ నవలా విభాగానికి అధ్యక్షుడుగా ఆహ్వానించబడ్డారు. అప్పటికే ఆయన ప్రఖ్యాత రచయితగా పేరు పొందినా, తనకు ప్రత్యేకమైన సమస్యలు కావాలని సంస్థ వారిని కోరలేదు. నవలాకారుడు జైనేంద్ర కుమార్ ఈ విషయాన్ని వివరిస్తూ అన్నారు. "ఆయన నలుగురితో బాటు హాలులో పడుకున్నారు. మామూలు రోగులువుండే ఆసుపత్రి వార్డులా వుందది. ఆయనా ప్రేమ్చంద్ పట్టించుకోలేదు. ఆయనకదే బాగుంది. భోజన సమయంలో భోజనశాలకు వెళ్ళి అడిగితే, ఆక్కడున్న వారెంతరు అబ్బాయి, టిక్కెట్టు చూపించమని అడిగాడు.

"టిక్కెట్టా, ఆది ఎక్కడ లభిస్తుంది?"

"కొనదలుచుకుంటే, అదిగో ఆ కనిపించే టిక్కి దగ్గర కొనవచ్చు. లేదా, అఫీసులో లభిస్తుంది." అతను ఎవరితో మాట్లాడుతున్నాడో తెలియక అన్నాడు వారెంతరు అబ్బాయి.

ప్రేమ్చంద్ మాట్లాడకుండా క్యూలో నిలబడి, టిక్కి దగ్గరకు వెళ్ళి టిక్కెట్టు కొనుక్కున్నారు.

ఆ విధంగా నిరాదరణరంగా వుండటమే ఆయన నైజం.

ఇది మరింకొక సన్నివేశం. 1935 సం॥ లాహోరులో ఉర్దూ నాటక రచయిత, ఇంతియాజీ ఆలీఖాన్, ప్రేమ్చంద్ ని తేనేటి విందుకు ఆహ్వానించాడు. "నా పనులు కొన్ని చూసుకొని వస్తా"నని మాట ఇచ్చారు ప్రేమ్చంద్. పనుల ఒత్తిడిలో లాహోరు బజారులన్నీ తిరిగి తిరిగి, సాయంత్రానికి నలిగిన భోవతి, ముతక జాబ్బాతో కవిగారి ఇల్లు చేరుకున్నారు. అక్కడ ఒకదానికి మించినది ఇంకొక కారు-చందలాదికారులు బారులుతీరి వున్నవి. న్యాయమూర్తులు, న్యాయవాదులు, వైద్యులు, ఆచార్యులు, పట్టణ ప్రముఖులంతా అక్కడచేరి వున్నారు. ప్రేమ్చంద్ ని అంతకు పూర్వం చూడనివారు. పల్లెటూరు పేదవానిలా చిందరవందర దుస్తుల్లో తయారైన ఆ విచిత్ర వ్యక్తిని చూసేసరికి విస్తు పోయారు. ఇందరు పురప్రముఖులు చూడవచ్చిన వ్యక్తి ఇతనా అని ఆశ్చర్యచకితులై నారు. ఆ ఆశ్చర్యంనుంచి కోలుకునే సరికి కొద్దికాలం పట్టింది.

ప్రేమ్చంద్ ని గురించి ఇటువంటి కథ లింకెన్నో వున్నాయి. ఇవన్నీ పరిశీలిస్తే తెలిసేది ఒకటే-అతడు ఎంత నిరాదరణరణీవి అన్నది. ఆయనకి పైపై ఆదంబాలు లేవు. దేనినైనా ఆయన ద్వేషిస్తాడూ అంటే, అది మాయా వేషం.

ప్రేమచంద్ — 1907

“నా జీవితం ఒక మైదానం వంటిది. అక్కడ
వల్లలు వున్నా, శిథిలాలు, పర్వతాలు, అరణ్యాలు,
లోతైన కనుమలు, శిథిలాలు మాత్రం లేవు. పర్వతా
రోహణ అంటే ఆసక్తి చూపేవారు ఇక్కడ విరాళ
చెందుతారు.

“నేను జూలై 9 తా, 1880 సం॥ కాశీకి నాలుగు
మైళ్ళ దూరంలో వున్న లామాహి అన్న పల్లెలో జన్మిం
చాను. మా తండ్రి తపాలా అఫీసులో పని చేసేవారు.
అమ్మ అనారోగ్యంగా వుండేది. నాకు ఒక అక్కయ్య
కూడా వుండేది. నేను పుట్టినప్పుడు నా తండ్రి నెలకు
జరవై రూపాయలు గడించేవారు; వనిపోయేసరికి ఆయన
జీతం నలభై రూపాయలు. ఆయన జీవితంలో ఎంతో
మెలకువగా నడచుకునేవారు. కానీ ఆవసాన దశలో
దెబ్బతిన్నారు, దాదాపు జారిపడ్డారనే చెప్పవచ్చు. తనకో
నన్నూ దిగజార్చారు. నాకు పదిహేను సంవత్సరాలు
రాగానే పెండ్లి చేసేసారు. పెండ్లి అయిన సంవత్సరం
తిరక్కుండానే గతించారు.”

ప్రేమచంద్ వర్ణన కొంత విద్వారంగానే తోస్తుంది.
(అది బహుశా ఆయనకి కష్టకాలమే కావచ్చును. కానీ

అదీ విద్వారం అనవచ్చునో లేదో నేను చెప్పలేను.) బాల్య దశలో ఏదీ విద్వారం కాదేమో! ఒక చిత్రమైన ఇంద్రజాలం అన్నింటినీ మార్చేస్తుంది. బాల్యం ఇంద్రజాలాన్ని అర్థం చేసుకుంటుంది. బాల్యంతో బాలు ఇంద్రజాలం కూడా మారుమైపోతుంది. ప్రేమ చంద్రి. ఒక్క బాధ మాత్రం ఏ మంత్రశక్తి మరిపించలేకపోయింది: అది ఆయన ఎనిమిదవ యేటనే తల్లి మరణం. అది ఆయన మనస్సులో ఒక లోతైన గాయం ఏర్పరచింది. ఆ గాయం జీవితాంతం మానవి వుండులా మిగిలింది. ప్రేమచంద్రి తండ్రి తిరిగి వివాహం చేసుకొని తనకొక మారు తల్లిని తెచ్చిపెట్టినా, ఆయన ఆనందం ఎక్కువ కావటం కాని. విధారం తక్కువ కావటంగాని జరగలేదు. కానీ ఏ పిల్లవాడు తన విచారాలను నెమరువేస్తూ కూర్చుంటాడు: అదే విధంగా నవాబ్ తాదాధనపాల్ కూడా

లహూరీ గ్రామం—ఆయన జన్మస్థలం

మరివిపోయారు. ప్రేమదండవి ఆ రోజుల్లో అలా పిలిచేవారు. ప్రేమదండ అన్న పేరు చాలాకాలం తరువాత ఆయన పెట్టుకున్నది.

అతడి తల్లి దవిపోయిన సమయంలోనే ప్రేమదండవి చదువు కొరకు, ప్రక్కనున్న పల్లెటూరు పంపించారు. ఆ రోజుల్లో తాయస్త కులం పిల్లలకు రకీక, ఉర్దూ భాషలలో చదువు చెప్పించటం పరిపాటిగా వుండేది. బిడికివెళ్ళి చదువుకోవటం అన్నది సరదాగానే వుండేది. అక్కడి ఉపాధ్యాయుడు వృత్తి రీత్యా డబ్బీ, కానీ కొందరు పిల్లలకు చదువు చెబుతూ బడిపంతులైనారు. పిల్లలు బిడి.జీతం కట్టినంతవరకు, తనకు ఇంట్లో చిల్లర పనుల్లో సాయపడినంత వరకు, బడిపంతులు, బిడికి ఎవరు వచ్చిందీ, ఎవరు రావడీ పట్టించుకునేవారు కాదు. హాజరు పుస్తకమంటూ లేనేలేదు. అందువల్ల నవాబు ఎదో ఒక సాకుతో స్కూలు చూసేసి, ఇతర విన్నోదాలు వెతుక్కుంటూ ఏ విధంగా వెళ్ళేవాడో తన జీవిత కథ 'దొంగతనం' అన్న దానిలో తరువాత వివరించారు.

“కొన్నిసార్లు మేము పోలీసు స్టేషన్ దగ్గర నిలబడి పోలీసులు కవాతు చేయటం చూసేవాళ్ళం. మరి కొన్నిసార్లు కోతులు లేక ఎలుగుబంటుల నృత్యం చూడటానికి వాళ్ళ వెంటబడి వెళ్ళేవాళ్ళం. రైలు స్టేషన్ కి వెళ్ళి రైళ్ళ రాకపోకలు గమనిస్తూ వుండేవాళ్ళం. మాకు బహుశా బడివేళం కన్నా, రైళ్ళు వచ్చివెళ్ళే వేళలే దాగా తెలిసేవి.

మామూలుగా పల్లెపట్టణ అదే ఆటలు పిళ్ళంగోరి ఆట కబడ్డీ ఆడుకునేవారు. ఈ పిళ్ళంగోరి ఆటలో నవాబ్ బడి ఆరిజేరిన చేయి. చెరువుకు వెళ్ళి చేపలుపట్టి, కాల్చుకు తినటం, చెరుకు పంట కాలంలో చెరుకు గడలు పొలం నుండి కొట్టుకు రావటం, మామిడి పిండలను రాళ్ళతో కొట్టటం (గురిచూసి కొట్టటంలో నవాబ్ బడి పైచేయి) వంటి విన్నోదాలు డబ్బు ఐర్పులేవి సరదాలు. దొంగతనాలు చేస్తున్నచోట, వాళ్ళు పట్టుకు తిట్టినా, అదికూడా ఆటలో ఒక భాగంలా సరదాగానే వుండేది. నవాబ్ కి ఇంట్లోకన్నా బయట కాలం గడవటం పెద్ద ఊరటగా వుండేది. తండ్రికి తపాలా అడ్డును పనుల వత్తిడి, మారుటి తల్లి రుసరుసలు, ఏటితో ఇల్లు ఏమంత ఆకర్షణీయమైనదిగా వుండేదికాదు. ఎప్పుడు తండ్రికి బాంబా, బాస్తీ, ఆజాంగర్, గోరకపూర్, కామూర్, లక్నోల్లాంటి ప్రదేశాలకు

బదిలీ అవుతుందా అని కాదుకొని వుండేవారు. ప్రయోజనమంటే నవాబ్ కి స్వర్గం, అందు వల్ల అంతులేని సంబరంగా వుండేది. క్రొత్త ప్రదేశాలు చూడటం సరదా మాత్రమే కాకుండా, తండ్రి కూడా ఇంటివద్దకన్నా, కొంత గారాబంగానే చూసేవారు. అదీకాక ప్రక్కన తట్ల దీవెనలిచ్చే మారుటి తల్లి కూడా వుండేది కాదు. ఎక్కువగా ఆమె ఇంటి వద్దనే వుండిపోయేది. నవాబ్ యీ అనుభవాలను చునసులో పదిలపరచుకొని, తరువాత తన కథలలో కూర్చున్నట్లుగా తోస్తుంది. ఉదాహరణకు ఆయన వ్రాసిన చురో అత్యుత్తర అనతగ్గ 'కాజీ' అన్న రచన (కథలో కాజీకి పోస్టు ఆఫీసు బండ్రోతు) ప్రేమ్చంద్ తన తండ్రిని గురించి యీ విధంగా వ్రాశారు.

“నాన్న చాలా కష్టపడి పని చెయ్యవలసి వచ్చేది. అందుకే కాబోలు తొందరగా కోపం వచ్చేసేది. నేను వీలైనంత వరకు ఆయన కంటికి కనిపించకుండా తప్పుకు తిరిగే వాడిని. ఆయన కూడా నన్నంతగా దగ్గరకు తీసుకునేవారు కాదు. రోజుకు రెండుసార్లు ఇంటికి వచ్చేవారు. వచ్చినప్పుడు భోజనంచేసి ఒక్క గంట మాత్రం వుండి వెళ్ళేవారు. మిగిలిన సమయం ఆఫీసులో ఏదో వ్రాసుకుంటూనే గడిపేవారు. తన చేతి క్రింద పని చెయ్యటానికి ఒక కుర్రవాడిని నియమించుచుని ఎన్నిసార్లు పై అధికారులను అడిగినా, ఏమీ ప్రయోజనం లేకపోయింది.”

తరువాత తరువాత, తండ్రికీ కొడుకుకీ మధ్య అంతగా సంబంధ బాంధవ్యాలు లేవు. తల్లి చనిపోయిన తరువాత, తల్లిలా వల్లగా చూసింది అక్కయ్యే. అయినా ఆమె కూడా పెండ్లికాగానే వెళ్ళిపోయింది. అందువల్ల చిన్నతనంలో ముద్దుమఱిపా రెండుగడు, ఒంటరిగా పెరిగాడు. ఆ తరువాత పాత్ర తిరుగుబోతు పాత్ర—పన్నెండేళ్ళకే పొగ త్రాగటంతో ప్రారంభమైంది ఆ పాత్ర. బాల్యాన్ని గురించి ప్రస్తావిస్తూ ప్రేమ్చంద్ ఇలా అన్నారు. “పొగ త్రాగడమేమిటి, ఆ రేబ్రాయంలో కూడని విద్యచెన్నో నేర్చాను.” కానీ అటువంటి దౌర్భాగ్యాల పాటుపడ్డ వాని ప్రకృతే దారిలో పెడుతుంది. నవాబ్ తన తండ్రితో గోరక్ పూర్ లో వున్నప్పుడు, బుద్ధీలాల్ అనే ఒక పుస్తకాలు అమ్మే అతనిని కలుసుకోవటం అనుకోకుండా కలిసివచ్చిన సంఘటన.

“నాకప్పుడు పదమూడు సంవత్సరాలుంటాయి. నాకు హిందీరాదు. ఉర్దూ నవలలంటే అమిత ఇష్టం. మౌలానాషరారు, పండిత రత్ననాథ్ సర్షా, విర్జూనియా, హరీందోయ్ చెందిన మౌల్వి మహమూద్ ఆలీ, ఆనాటి ప్రసిద్ధ రచయితలు. వీరి పుస్తకాలలో ఏది చేతికి దొరికినా, స్కూలు సంగతే మరిచిపోయి, ముగించే వరకు వదిలేవాడిని కాదు. ఆ రోజుల్లో రేణ్డా నవలలంటే మహా పిచ్చి. ఉర్దూలో అతని రచనల అనువాదాలెన్నో వచ్చేవి. వచ్చిన వెంటనే అమ్ముడు పోయేవి. ఇప్పంటే కూడా నాకు మహా పెరిగి వుండేది....రత్ననాథ్ సర్షా రచనలు ఎంత చదివినా తనివి తీరేది కాదు. నేను బుద్దిలార్ షాపుకు వెళ్ళి పుస్తకాలు తీసుకొని చదివేవాడిని. కానీ పుస్తకాల షాపులో రోజంతా కూర్చుని చదవటం నాకు సాధ్యమయ్యేది కాదు. అందువలన ఇంగ్లీషు పుస్తకాలకు క్లుప్తంగా వచ్చే నోట్సు చూసి వ్రాసి, వాటిని స్కూలు పిల్లలకు అమ్మి, ఆ డబ్బుతో నవలలు ఇంటికి తెచ్చుకునేవాడిని. ఆ రెండు మూడు సంవత్సరాలలో వందలాది నవలలు చదివి వుంటాను. నవలలు చదవటం పూర్తి అయిన తరువాత, హిందీలో అనువదించబడ్డ నావల్ కిషోర్ ప్రెస్ హిందీ అనువాదాలు, పురాణాలు, టిలినీ-ఇ-హూఘరుదా గ్రంథ సంపుటాలు ఎన్నో చదివాను. ఈ అపరాధ పరిశోధక కథలు అప్పటికి 17 సంపుటాలుగా వెలువడ్డాయి. ప్రతి సంపుటీ రెండువేల పేజీలకు తగ్గకుండా పెద్ద సైజు గ్రంథం. ఈ పదిహేడు సంపుటాలుకాక ఈగ్రంథంలో కథలులెఖరేనన్ని పుస్తకాలుగా వెలువడ్డాయి. వీటన్నింటినీకూడా నేను ఊర్జీండుకున్నాను. ఈ పుస్తకాలు వ్రాసిన రచయిత అత్యద్భుతమైన కల్పనా శక్తికి ఆశ్చర్యచకితులం కావలసిందే. మౌలానా ప్రైజీ ఈ కథలను అక్బర్ షాదుషా కారకు పారశీక భాషలో వ్రాసినట్లుగా తెలుస్తుంది. దానిలో ఎంత సత్యమైందో నాకు తెలియదుగాని ప్రపంచంలో ఏ భాషలోనూ ఇటువంటి అద్భుత కథల పుస్తకం వెలువడి వుండదని నాకనిపిస్తుంది. అది ఒక సంగ్రహ గ్రంథం. అది వ్రాయటం మాట అటుంచి, దానిని చూసి వ్రాయటమన్నది కూడా, ఒక మనిషి అరవై సంవత్సరాల జీవితంలో అలిచి కాని పని అనిపిస్తుంది.”

“పటుత్వంగల కథలు వ్యక్తం చెయ్యటం ప్రేమచంద్ సొత్తని అందరికీ తెలిసిన

విషయమే. దాని రహస్యం ఇందులోనే వుంది. పదమూడు. పదిహేను సంవత్సరాల మధ్య ఆయన చదివిన పుస్తకాల అనుభవమే కథకుడుగా వారి అనుభవ కృతినామధ్యాలకు పునాది వేసింది. దీనితోడు నూతన సృష్టి చేయాలన్న ఆసక్తి జతకూడింది. ఇవే ఆ బాబుణ్ణి ఒంటరితనం, తుంటరితనంలాంటి దౌర్భాగ్యాల నుంచి రక్షించింది, ఆడుపుటో పెట్టింది. ఒంటరితనాన్ని ఒదిరించి, తుంటరితనాన్ని తునాతునకలు చేసింది.

ఆ సమయంలోనే నవాబ్ తన మొదటిరచన వ్రాసాడని. దూరపు బంధువు ఒకడు తనని ఎగతాళి పట్టింది ఏదీపించినందువల్ల పుట్టుకొచ్చిన ఉక్కురోషం వెళ్ళబొసుకోవటానికి చేసిన పని అది. అలా అవమానించిన అరిగిపోత బాగా కాస్త ఒకరినెళ్ళే. అతగాడిని ఒక సత్తాన ఒదిరిపెట్టలేదు కుర్రవాడు. కపి అంతా బాగా తీర్చుకున్నాడు. కానీ దురదృష్టవశాత్తు ఆ నాటిక వెలుగు చూడలేదు. బహుశా సిగ్గుతో ఉచ్చిపోతన్న ఆ డప్పుడు. దాన్ని కాస్తా అగ్నిహోత్రుడికి అర్పించి మరీ పలాయనం పట్టించెట్టుంది. ఏమైనా, యీ అనుభవంతో యువరచయితకు తన కలం బలం తెలిసి పచ్చింది.

16 సంవత్సరాలకు పెండ్లి అయ్యేవరకు, అందరి జీవితాలు ముదిరే మామూలు ధోరణిలో సాగిపోయింది. మొట్టమొదట, పెండ్లి అన్నది ఒక విధంగా సంబరంగానే అనిపించినా, తరువాత తరువాత అది ఒక పీడికలగా తయారైంది. పెండ్లి అంత లేట్రాయంలో జరగటమన్నది ఒక్క కారణమే కాకుండా మరొకటిగా ఆ జంట మనస్సులు కలసిపోవటం దీనికి కారణం అయివుండవచ్చు. ఆ మరుసటి సంవత్సరమే అండ్రి గతించాడు. ప్రేమ్ చంద్ ఒక వ్యాసంలో యిలా వ్రాసుకున్నారు:

"నేను తొమ్మిదవ తరగతి విద్యార్థిని. ఇంటివద్ద నా చార్య, మూటి తల్లి, ఆమె ఇద్దరు పిల్లలు వుండేవారు. నాకు చూస్తే ఆదాయం కూనకం. మాకు మిగిలిన కాస్తో కూస్తో డబ్బు, ఆరునెలలపాటు మాతండ్రి బిచ్చం, తరువాత రహస్యగ్రీయలకు ఉర్రుయిపోయింది. నాకు ఎం.ఏ. చదివి న్యాయవాది కావాలని పెద్ద కోరిక. ఆ రోజుల్లో కూడా ఉద్యోగాలు చాలాకడమన్నది ఏమంత సామాన్యమైన విషయం కాదు. ప్రయత్నిస్తే పన్నెండు రూప

జీతం సచ్చే ఉద్యోగం దొరికి వుండవచ్చు. కానీ నాకు చదువు మీద దీక్ష పోలేదు. నా కాళ్ళకు చుట్టుకున్న సంతెళ్ళు ఇసుప సంతెళ్ళేకాదు, పంచకోహాలతో చేయబడ్డంత దిట్టంగా ఉన్నాయి. నాకుమాస్తే పర్యత శిఖరాలందుకోవాలన్నంత ఆశగా వుంది."

అనాటి జీవితాన్ని వర్ణిస్తూ, "చినిగిన బట్టలు, అరిగిన చెప్పులు విడవని గడ్డు రోజులు అవి" అంటారు ప్రేమ్చంద్ ఒక వ్యాసంలో.

కాశీ, క్విస్సు కాలేజీ, ఉన్నత పాఠశాలలో చదువుకొంటున్నప్పుడు, అక్కడ ప్రథమ ఉపాధ్యాయుడు జీతం చెల్లించకుండానే చదువుకునే అవకాశం నాకు కల్పించాడు. పరీక్షలు దగ్గరపడుతున్నాయి. మూడున్నర గంటలకు స్కూలు విడవగానే అక్కడనే బొంగులగేటు అనబడే ఒకచోట ఒక పిల్లవాడికి చదువు నేర్పించేవాడిని. నాలుగు గంటలకు అక్కడ చేరుకొని, ఆరుగంటల వరకు ఆ అబ్బాయికి చదువు చెప్పేవాడిని. ఆ తరువాత అయిదు మైళ్ళ దూరంలోవున్న మా పల్లెకు బయలుదేరేవాడిని. ఎంత వేగంగా నడిచినా, ఎనిమిది గంటల లోపుగా ఇల్లు చేరలేక పోయావాడిని. ప్రతి ఉదయం, ఎనిమిది గంటలకు ఇల్లు కదలకపోతే, స్కూలుకు సమయానికి చేరుకోలేను. రాత్రి భోజనం తరువాత లాంతరు ముందు కూర్చుని చదువుకొంటూ ఎప్పుడో నిద్రలోకి జారిపోయావాడిని. అయినా నా పట్టు ఒదలలేదు."

తండ్రి పోయిన తరువాత మరీ గడ్డురోజులు వచ్చిపడ్డాయి. ఇంటి దగ్గర ఒత్తిళ్ళ వల్ల ఆ సంవత్సరం పరీక్షకి కూడా కూర్చోలేక పోయాడు. ఆ మరుసటి సంవత్సరం 1898లో పరీక్షకు కూర్చుని సామాన్యమైన మార్కులతో రెండవ తరగతిలో ఉత్తీర్ణులయ్యారు. ఇంక క్విస్సు కాలేజీలో ప్రవేశం దొరికే అవకాశం కాస్తా జారిపోయింది. ప్రథమ తరగతి లభించిన వారికి మాత్రమే ఆ కాలేజీలో జీతం కట్టకుండా చదివే అవకాశం వుంది. ఆ సంవత్సరమే హిందూ కళాశాల స్థాపించబడటంవల్ల, ప్రేమ్చంద్ ఆ కాలేజీలో చేరదలచుకున్నారు. అయితే, అక్కడ కూడా నిరాశే ఎదురైంది. లెక్కలు ప్రేమ్చంద్ కి గడ్డు సమస్య. ప్రవేశ పరీక్షలో లెక్కల్లో ఉత్తీర్ణుడు కాలేకపోయాడు. "లెక్కలు అంటే

నాకు ఎవరెన్ను శిఖరం వంటిది. దానిని నేను ఎన్నడూ చేదుకోలేను" అని వ్రాసుకున్నారు. హిందూ కాలేజీలో ప్రవేశించటానికే కాదు, కొన్ని సంవత్సరాలపాటు ఇంటర్ మీడియట్ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణుడు కావటానికీకూడా అది అడ్డుగోడై పోయింది. రెండుసార్లు ప్రయివేటుగా పరీక్షకు కూర్చుని తప్పి నిస్సృహ చెందారు. చివరకు కొత్తనిబంధనల ప్రకారం లెక్కలు తప్పించుకోగలిగి దాని బదులు మరో పాఠ్యగ్రంథం తీసుకొని చదివి, 1918 సం॥ మెట్రిక్యులేషన్ పూర్తి చేసిన తరువాత పద్దెనిమిది సంవత్సరాలకు పూర్తిచేయగలిగారు.

మన వెనుకటి కథకు తిరిగివచ్చాం. ప్రేమచంద్ హిందూ కాలేజీలోచేరే అవకాశం లేక ఎంతో నిరుత్సాహంతో ఇల్లు చేరుకున్నారు. చదువుకోవాలన్న ఆశ మనసులో ఇంకా బలంగా పీకుకూనే వుంది.

"ఇంటి దగ్గర కూర్చుని ఏం చెయ్యటం? లెక్కలు ఎలా నేర్చుకోవటం, తిరిగి కాలేజీలో ఎలా ప్రవేశించటం అన్నది పెద్ద సమస్యగా తయారైంది. చదువుకోవాలంటే పట్టణంలో వుండాలి. అదృష్టవశాత్తు ఒక న్యాయవాది కొడుకుకి చదువుచెప్పే అవకాశం దొరికింది. నెలకు అయిదు రూపాయల డీతం. నేను రెండు రూపాయలతో సరిపెట్టుకుని మిగిలిన మూడు రూపాయలు నా కుటుంబానికి ఇవ్వదలిచాను. ఆ న్యాయవాది, పశువుల శాలపైన ఒక కొట్టంలో నేను వుండటానికి అంగీకరించారు. బజారునుంచి ఒక లాంతరు కొనితెచ్చుకొని, పట్టణంలో నా డీతం ప్రారంభించాను. ఇంటి దగ్గర నుంచి, కొన్ని కుండలు కూడా తెచ్చుకున్నాను. రోజుకొకసారి వంట చేసుకొని, తినేవాడిని. కుండలు కడిగిన తరువాత పుస్తక బండాగారానికి బయలుదేరేవాడిని. లెక్కలు నేర్చుకునే చంకతప్ప, అక్కడ నేను చదివేవి ఎక్కువ భాగం నవలలే. ఆనమయంలోనే, పండిత రత్ననాథర్ వ్రాసిన ఫసానా-ఇ-అజాద్ (అజాద్ ప్రణయం), చంద్రకాంతుని సంతతి, బంకించటస్థీ రచనలు ఉర్దూ అనువాదాలలో ఎన్ని లభిస్తే అన్ని చదివాను." అయితే వీడరికం మాత్రం ఆమున్నీ ఒదిలిపెట్టకుండా అంటిపెట్టకునే వుండిపోయింది.

"ఆ శీతాకాలం నా దగ్గర చిల్లిగ్వలేదు. కొన్ని రోజులపాటు రోజుకొక పైన ఒరీదుచేసే, చవుక రకం తోజనంతింటూ గడిపాను. అప్పు అడగాలంటే బిడియంగా వుండేది, ఒకవేళ నోరు తెరిచి అడిగినా, అప్పు పుట్టటం కూడా కష్టమే అయింది. ఒక

సాయంత్రం. ఒక పుస్తకం అమ్మటానికి వెళ్ళాను—అది నేను రెండు సంవత్సరాల
 పెనుక కొన్న చక్రవర్తి రెక్కల పుస్తకానికి వివరణ పుస్తకం. ఇప్పటి వరకూ ఎంతో
 కష్టంమీద ఆ పుస్తకాన్ని కాపాడుకోగలిగాను. కానీ యీ రోజు తప్పనిసరిగా ఆ పుస్త
 కాన్ని అమ్మవలసి వచ్చింది. నేను దాన్ని రెండు రూపాయలకు కొన్నా. ఒక్క రూపా
 యకు అమ్మాను. ఆ రూపాయి పట్టుకొని ఇంటికి వెళుతుండగా అక్కడ కూర్చున్న పెద్ద
 మీసాల పెద్దమనిషి “నీవు ఎక్కడ చదువుకుంటున్నావబ్బాయి?” అని అడిగాడు.

“నేను ఎక్కడా చదువుకోవటం లేదు. ఎక్కడయినా చేరాలని వుంది”
 అన్నాను.

“నీవు మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష పాసయినావా? నీకు ఉద్యోగం కావాలా?”

“కావాలిగాని, దొరకలేదు.”

ఆ పెద్దమనిషి ఒక చిన్న పాఠశాలకు ప్రధానోపాధ్యాయుడు. ఆ స్కూలులో
 ఒక ఉపాధ్యాయుడు కావలసి వుంది. అతను నాకు నెలకు పద్దెనిమిది రూపాయల జీతం
 ఇస్తానన్నాడు. నేను ఒప్పుకున్నాను. ఆ పరీక్షలుల్లో పద్దెనిమిది రూపాయలు నా ఉహకు
 మించిన మొత్తం. మరుసటిరోజు తిరిగి అతన్ని కలుసుకుంటానని చూపు ఇచ్చి, ఆరోజు
 నల్ల శేరిలింగంపల్లి ఇల్లు చేరుకున్నాను. అది 1899 సం॥. రెక్కలు నాకు అవరోధంగా
 నిలవలేదంటే, నేను ముందుకు వెళ్ళే ఆశ కనిపించింది. కానీ వాటి అన్నిటికన్నా పెద్ద
 అవరోధం, విశ్వవిద్యాలయాలు, సరిగా పరిస్థితులను అనుసరించు చేసుకోకపోవటం అని
 పించింది. అప్పుడేకాదు, చాలాకాలంపాటు విశ్వవిద్యాలయాలు, పిదుక్కి దియ్యానికి ఒకే
 మంత్రమన్న సూత్రం పాటిస్తూ వచ్చింది.”

చూసే కాశీ నలభై మైళ్ల దూరంలో వున్న ప్రశాంతమైన చిన్న స్థలం. అక్కడ పురాతనమైన కోట ఒకటి వుండేది. ఆ కోటల్లో అక్కడ ఆంగ్లేయ సిపాయిల పతాలం వుండేది. ప్రేమ్చంద్ వెంటనే వెళ్ళి పనిలో చేరాడు. ఆ కష్టకాలంలో అదే పదివేలనిపించింది. ఆ తరువాత ఇరవై సంవత్సరాలపాటు సాగనున్న అచ్యాపక జీవితం అలా ప్రారంభమైంది.

బడి విడిచిన తరువాత అంతగా పని వుండేది కాదు. కోటలు ఒకే విధంగా దొరికిపోతున్నట్లుండేవి. కానీ ఆయనకి ఎప్పుడూ తోడుగా పుస్తకాలందటంవల్ల తోచక పోవటం అంటూ వుండేది కాదు. అక్కడి వారు ఆయన పుస్తకం పురుగు అన్న దిరుదు ఒకటి తగిలించారు. (పుస్తకం) పురుగు కూడా ఒక్కొక్కప్పుడు తిరగబడుతుందంటారు. అది నిజమే అయింది. బడి జట్టుకు, సైనిక జట్టుకు మధ్య ఫుట్ బాల్ ఆటల పోటీలు జరుగుతున్న సమయం అది. బడిపిల్లలు సహజంగా వారి జట్టు పిల్లల్ని ఉత్సాహపూరితంగా ప్రోత్సహించారు. దానికితోడు సైనిక జట్టు ఓడిపోవటం జరిగింది. విద్యార్థుల జయ జయ నినాదాలు మిన్నుముట్టాయి. సైనిక జట్టుకు ఇది భరించరాని అవమానంగా తోచింది. సైనిక జట్టులోని ఒక సైనికుడు అక్కసు పట్టలేక, విద్యార్థుల జట్టులోని పిల్లవాడిని కొట్టాడు. అటల పోటీలలో ఆవేశపూరితులై వున్నప్పుడు అటువంటి చిల్లికజ్జాలు రావటం పరిపాచే. అందులో విద్వారం లేదు. ఎందువల్లనో అది గమనించిన ప్రేమ్చంద్ ఓరించలేక పోయాడు. బహుశా ఆయనకి అందులో తెల్లవారి దౌర్జన్యం అగుపించి వుంటుంది. ఆ కొట్టినవాడు, తనతోడి తెల్లవాడిని ఆ విధంగా పట్టుకొని కొట్టివుండేవాడా అన్న ప్రశ్న పట్టుకున తల ఎత్తింది. దగ్గర ఎల్లగురుతులో పాతివున్న కర్రను పూడ బెడికి సైనిక జట్టులోని పిల్లవాడిని పట్టుకు చితకకొట్టేశారు. బడిపిల్లలు కూడా చేయి చేసు కున్నారు. ఆ తెల్లపిల్లకాయలు మరి జీవితాంతం మరిచిపోనంతగా తన్నులు తిన్నారు.

ఆ గల్లంట్ల శద్దుమణిగిన తరువాత అందరికీ తలచుకుంటే ఆశ్చర్యం కలిగింది.

అంత మెత్తని స్వభావంగల ఆ వ్యక్తి దీనికంటా నాయకత్వం ఎలా వహించాడా అని అంతా విస్తుపోయారు. అంతవని చెయ్యగలిగింది ఈ పుస్తకం పురుగేనా అని వారి అబ్బురం. ఆయనలో అంత ఆవేశం దాగివుందని ఎవడు వూహించి వుంటాడు? నిజానికి ఆయన అంతటి ఆవేశపూరితుడు కానేకాదు; కొన్ని స్వవిషయాలలో కొంత భయస్తుడు కూడా అనవచ్చును. కానీ దేశ గౌరవానికి సంబంధించిన విషయాలలో, లేదా తాను సమ్మిన న్యాయసమ్మతమైన విషయాలకు వ్యతిరేకంగా జరిగినప్పుడుగాని ఆయన నైజం మారిపోతుంది. ఆయనప్పుడు నిర్భయంగా ముందడుగు వెయ్యటానికి జంకడు.

ఈ నైజానికి కూడా తొందరలోనే పరీక్ష సమయం అసన్నమైంది. ఆది, తన తోటి ఉపాధ్యాయుడు మౌల్వీ ఇబ్ని అలి, పాఠశాల అధికారుల కోపానికి గురిఅయినప్పుడు.

ప్రేమచంద్ జీవితం ఒడుదుడుకులుగానే సాగిపోతుంది. పద్దెనిమిది రూపాయల జీతం, తన సొంత ఖర్చులకు, సంసారం ఖర్చులకు చాలీచాలని మొత్తం. వారి ఆర్థిక పరిస్థితి ఏమంత మెరుగూ లేదు. కొద్దికాలం క్రితమే ఆయన తన ఉన్నికోటును అమ్ముకో వలసిన అగత్యం పట్టింది. ఈ ఉద్యోగం రావటమన్నది ఒక అదృష్ట రేఖలాంటిదనే చెప్ప వచ్చును. ఛాన్సీ జీవితం చూస్తే, అంతా అయోమయంగానే వుంది. అటువంటి పరిస్థితుల్లో వున్న ఆయన తన హద్దుల్లో వుండవలసిన వాడే. అధికారులు మౌల్వీపల్ల అన్యాయంగా ప్రవర్తించారని నమ్మకం కలగగానే వెనకా ముందూ ఆలోచించుకోకుండా, బహిరంగంగా తన అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించారు.

క్వీన్స్ కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుడు, బేకన్ మహాశయుడికి విద్యార్థులలో పలుకు బది, గౌరవం వున్నాయి. అదృష్టవశాత్తు ప్రేమచంద్ అంటే అతనికి అభిమానం వుండటంవల్ల, బహారాయిద్ ప్రభుత్వ కళాశాలలో అయిదవ ఉపాధ్యాయునిగా ఆయనకి ఉద్యోగం లభించింది.

ఆపుటినుంచి 1921 సంవత్సరం వరకు ప్రేమచంద్, ప్రభావగర్, అలహాబాదు, కాన్పూరు, హమీర్ పూర్, బస్తీ, గోరకపూర్ లాంటి అనేక ప్రభుత్వ కళాశాలల్లో పని చేశారు. ప్రతి రెండు మూడు సంవత్సరాలకు అయ్యే యీ బదిలీలు, ఆయన ఆరోగ్యానికి నరిపోలేదు. కానీ, రథనకు మాత్రం తోడ్పడ్డాడాయనటాలో సందేహంలేదు. జీవితానుభవాలు రచయితకు మూలధనంలాంటివి. ఆయన జీవితాంతం అందులోనుండి అనుభూతులను వాడుకుంటూనే వున్నాడు. ఆ అనుభూతుల సారం ఎప్పుడు ఇంకిపోతుందో రచయితకూడా

ప్రఖ్యాత గాయకి సుబ్బలక్ష్మి ప్రేమ్చంద్ రచించిన 'సేవాసదన్' తమిళ చిత్రంలో నటించింది

దానితోబాటు ఎండిపోతాడు. ఆ తరువాత రచన చేయలేదు. ప్రేమ్చంద్ యీ విషయంలో భాగ్యశాలి. ఆయన చాలా కష్టాలను అనుభవించాడు. కాని చిత్రమేమంటే, ఆ కష్టాలే ఆయన రచనకు ముద్రినడుకును అందించింది. ఒక చోటునుంచి మరొక చోటుకు యీ విధంగా ఉద్యోగ రీత్యా బదిలీలు కావటం, రచయితగా రూపుదిద్దుకొంటున్న ఆయనకి బాగా కలిసి వచ్చాయి. ఉద్యోగం చెయ్యటంపై తిండికి బట్టి లోటులేదు, అనుభూతులు రచనకు రచయితకు పనికివచ్చాయి.

ఈ అనుభూతులను అందగా చేసుకొని, 1900 సంవత్సరం ప్రాంతంలో ప్రేమ్ చంద్ రచనా వ్యాసంగాలు శ్రద్ధతో చేపట్టారు. వారి ప్రథమ రచనలు అంతగా వెలుగులోకి రాలేదు. ఆ సమయంలో వ్రాసినవాటిలో, అసరాల్-ఇ-మాబీద్ (దేవాలయాల విధూరాలు) అన్న అసంపూర్ణమైన నవల 1903 నుంచి 1905 వరకు కాశీ, మారుమూలలో వున్న పత్రికలో సీరియల్ గా వెలువడింది. ఈ నవల దేవాలయాలలో పురోహితుల ఆక్రమ చర్యలను వెల్లడి చేసింది. అంతరకు ఆయన పదుపుతున్న ప్రజాయుగాళం దాయలు అందులో కనిపించినా, రచనా వివానంలో ప్రత్యేకత లేకపోలేదు. పాఠకులను సంస్కరించటానికి ఆయన రచనలు పాగించాడు. నూతన సాహిత్య సృష్టి, మనోభావాల వ్యక్తీకరణ ద్వారా ఏ విధంగా పాఠకులకు నూతన మార్గం చూపుతుందో ఆయన ఆ మార్గం అనుసరించాడు. దాదాపు అదే సమయంలో వ్రాసిన మరో పెద్ద నవల 'హం కుర్మా ఓ హమ్ సావర్.' 1907 సం॥ 'ప్రేమ్' అన్న పేరుతో హిందీ అనువాదంగా వెలువడింది. చిన్న తనంలోనే భర్తను కోల్పోయిన స్త్రీ, సనాతనాచారాల ననుసరించి, కోరికలు చంపుకొని జీవితం గడపవలసిన శోచనీయ సంఘటనలు తరుచుగా మనం గమనిస్తూనే వుంటాము. ప్రేమ్ అన్న నవలలో అటువంటి బాల వికంతువు గాద చిత్రించబడింది. ఆదర్శవంతుడైన నాయకుడు ఆమెను వివాహమాడుతాడు. ప్రేమ్చంద్ యీ సంస్కరణను గురించి, కేవలం పైపై వ్రాతలతో తృప్తిపడలేదు. దీనిపట్ల ఆయనకున్న సానుభూతి త్వరలోనే నిరూపించాడు. ఆయన మొదటి వివాహం పూర్తిగా విచ్ఛిన్నం అయిన తరువాత, 1908 సం॥లో శివరాణిదేవి అన్న బాలవికంతువును వివాహమాడాడు. ఆమె అరుగురు దిద్దలకల్గి అయింది, అందులో ముగ్గురు ఇంకా జీవించి వున్నారు.

భారత జాతీయ కాంగ్రెసు ఉద్యమంలో ప్రజలు కూడా ఉమ్మడిగా పాల్గొని పోరాడా లన్న నినాదం లేవదీసింది మొట్టమొదట బాలగంగాధరతిలక్. భారతదేశ పాలనా విషయంలో భారతీయులకు కూడా స్థానం వుండాలని బ్రిటిష్ వారితో కొందరు రాజకీయ పెద్దలు రాయ బారం జరిపారు. ఈ రాజకీయ సంప్రదింపులు, ఇదివరలో ఏ కొద్దిమంది రాజకీయ ప్రతి నిధులతో మాత్రమే జరిగేవి. కానీ, 1908 సంవత్సరంలోనే తిలక్ ని బ్రిటిష్ వారు మండలే జైలులో పెట్టారు. తిలక్ ప్రారంభించిన ఉద్యమం, ప్రేమచంద్ ని బాగా ఆకర్షించింది. అదీకాక కర్ణాటక తలపెట్టిన అఘాయిత్యం కారణంగా బెంగాలులో చెలరేగిన స్వదేశీ ఉద్యమం, ప్రేమచంద్ ని స్వాతంత్ర్య పోరాటంవైపు మళ్ళించింది. స్వాతంత్ర్య ఉద్యమం ఎన్నో విభాగాలుగా రూపొంది, దేశం నలుమూలలా వ్యాపించి బ్రిటిష్ వారిపైన కత్తి గట్టింది. ఇందులోనుంచి కొన్ని రహస్య సంస్థలు కూడా పుద్బవించాయి. అందులోని సభ్యులు కొందరు ప్రాణాలనే తెగించి, తమ ద్వేయం నెరవేరాలని బద్ధకంకణం కట్టుకొని కార్యరంగంలోకి దిగటంవల్ల, వారిలోని ఆవేశం పొంగి ప్రజలను ఉత్తేజపరచింది. ఆ భావాలు యువకుడైన ప్రేమచంద్ ని కూడా ప్రభావితం చేశాయి. ఆ ప్రేరణతో ఆయన ఎన్నో రచనలు చేసాడు. గరీబాద్, మజీన్ వంటి ఇటరీదేశ వీరుల చరిత్రలు, భారతదేశ సంస్కృతీ సాంప్రదాయ వైభవాలను పాశ్చాత్యులకు తెలియజెప్పి వారి కనులు తెరిపించ గలిగిన వివేకానందుని జీవిత చరిత్ర రచించాడు. వివేకానందుడు సామాన్యమైన స్వామి కాదు. తిరుగుబాటును సృష్టించి, నూతన మార్గం అవలంబించిన మహానుభావుడు. ఆ నాటికీ, ఈ నాటికీ అతడి సందేశం ప్రజలలో నూతనోత్సాహం కలిగించింది. ప్రేమచంద్ వ్రాసిన జీవిత చరిత్రలో ఈ విధంగా వుంది:

“సవయువకులారా, మిత్రులారా, ఉత్తేజంతో విలవండి. నేను మీకిచ్చే సలహా ఇదే. గీతాపారాయణం చెయ్యటంకన్నా, పుద్బాలు ఆది మీరు స్వాతంత్ర్యం సంపాదించ గలరు. మీ రక్షణాలు పుష్టిగా వుంటేనే మీరు గీతాబోధను గ్రహించుకొని అనుసరించ

గండు, గీత ఎవరికి బోధించబడింది? పిరికివాళ్ళకు కాదు సుమా, ధైర్యసాహసాలుగల అడ్డునుడికి!"

ఈసమయంలో ప్రేమదండ్ దేశాభిమానం తొణికిసలాడే కథావికలెన్నో వ్రాశారు. ఆందులో మొదటి కథావిక 'అమూల్యాభరణం'. ఆ రోజులలో విరివిగా వెలువడిన ప్రణయ దోరణి కథా విభాసంలో అగుపించినా, కొనమెరుపులో కొత్తదనం, కొత్త వినాదం గోచరించాయి. స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో చిందించిన రక్తపు బొట్టు ప్రపంచంలో అన్నిటికన్నా అమూల్యాభరణం, అని వ్రాశారు. ఇటువంటి చిన్నకథలన్నీ చేర్చి 'సాఫ్. ఇ.వాటర్' (భూమి తల్లి కోకం) అన్న పేరుతో కథల సంపుటిగా ప్రచురించారు. 1909 సం॥లో ప్రచురితమయిన ఆ పుస్తకం త్వరలోనే అధికారుల దృష్టిలో పడింది. ఆ పుస్తకం నవాబ్ రాయ్ అన్న మారు పేరుతో ప్రచురించబడ్డా, అది ఎవరు వ్రాశారో తెలుసుకోవటానికి అధికారులకు ఎంతో కాలం పట్టలేదు. అప్పుడు పరిస్థితి విషమంగా తయారయింది.

"అసమయంలో నేను విద్యా విభాగంలో డిప్యూటీ ఇన్ స్పెక్టరుగా పనిచేస్తున్నాను. నా కథానికలు ప్రచురించిన ఆరునెలల తరువాత, ఒక సాయంత్రం నేను నా గుడారంలో కూర్చుని వుండగా అక్కడ తనిఖీకి వచ్చిన జిల్లా కలెక్టరు వద్దనుంచి వెంటనే వచ్చి కలుసుకొమ్మని ఆజ్ఞాపత్రం అందింది. ఎద్దుబండి కట్టుకొని, రాత్రంతా ప్రయాణంచేసి, ముపై, నలభై మైళ్ళ దూరంలో వున్న ఆ స్థలానికి మరునాడే చేరుకున్నాను. అతనిముందు నా పుస్తకం ఒకటి పడివుంది. నా గుండె వేగంగా కొట్టుకోసాగింది. ఆ పుస్తకం వ్రాసిన రచయిత కొరకు వెతుకుతున్నారని నాకంతకుముందే తెలియవచ్చింది. నేనెవరో తెలుసుకునే నన్ను పిలువనంపారని అర్థమైంది.

"ఈ పుస్తకం నీవు వ్రాశావా?" కలెక్టరు అడిగాడు.

నేనే వ్రాశానని చెప్పాను.

నేను వ్రాసిన ప్రతి కథా వస్తువును గురించిన వివరాలూ అడిగాడు. చివరకు కోపం పట్టలేక అన్నాడు, "నీవు ద్రోహంతలపెట్టి వ్రాసినవి ఇవన్నీ. బ్రిటిష్ పరిపాలనలో వున్నావు కాబట్టి బ్రిటికిపోయావు. ఆదే మొగలాయి ప్రభుత్వం అయివుంటే, నీ చేతులు చెండా ఖండించబడేవి!"

నేను నా పుస్తకాలన్నీ ప్రభుత్వం వారికి వప్పగించాలని, ఆ తరువాత కలెక్టరు

تاریخ جبرائیل - سببت ۱۹۳۷ء - بابہ نام منشی جی بک دل - سکونت
 موضع مہراہی - مستقل ہائپرٹور - بنارس - ابتداً آفیسر ہائپرٹورسی پڑا -
 ہائپرٹورسی شرم پڑا - ہائپرٹور ہائپرٹور سکول سکول ہائپرٹورسی پڑا - ورڈ
 انتقال - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی -
 ہائپرٹورسی شرم پڑا - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی -
 سرگئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی -
 ہائپرٹورسی شرم پڑا - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی -
 ہائپرٹورسی شرم پڑا - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی - ۱۹۰۱ء کی عمر میں گئی -

అనుమతి లేకుండా ఏ రచనా చెయ్యకూడదని తీర్పు చెప్పారు. తేలికగానే బయటపడ్డా ననుకున్నాను.

మొదటి పరతు ఓ విధంగా ఒప్పుకున్నట్లే: కానీ, రెండవది, ఆలవికానిదిగా తోచింది. నవాబ్‌రాయ్ దీనికి లొంగిపోవటానికి సిద్ధంగా లేడు. అందువల్ల నవాబ్‌రాయ్ కలం పేరు మార్చుకొని, ప్రేమచంద్ అన్న పేరుతో పూర్వంకన్నా సూటిగా, ఘాటుగా వ్రాయటం కొనసాగించారు. సాధువుగా కనిపించే ఆ మనిషి అంతరంగంలో అపూర్వ శక్తి దాగివుంది. బ్రిటిష్ అధికారపు చూచాకారాలకు లొంగిపోవటానికి బదులు ఇంకా విజృంభించారు. అంతకుముందే ఉరికంబం ఎక్కిన పచ్చాలుగు సంవత్సరాల యువవీరుడు ఖదీరాంతోసు చిత్రాన్ని ఇంటికితెచ్చి గోడలమీద మనంగా ప్రదర్శించారు!

1905-21, సంవత్సరాల మధ్యకాలం భారతదేశ చరిత్రతోనూ, ప్రపంచ చరిత్ర తోనూ క్లిష్టపడిన స్థితి ఏర్పడ్డ కాలం. ప్రపంచమే ప్రభావితమైన కాలం కూడా.

తెలక్ నాయకత్వం వహించిన సమయం అది.

1906 సంవత్సరం బెంగాలులో స్వదేశీ ఉద్యమం ప్రారంభమైన కాలం.

విప్లవవాదుల సంఘాలు, రహస్య బాంబులు, తుపాకులు కూర్చుకోవటం.

1909 సం॥ మింట్ మార్గై సంస్కరణలు.

(1914-18) మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం.

1917 సం॥ రష్యా విప్లవం.

గాంధీ దక్షిణాఫ్రికా నుంచి 1918 సం॥ భారత దేశం తిరిగి వచ్చారు. బ్రిటిషు వారి యుద్ధ ప్రయత్నంలో సహకరించాలని నైన్యాన్ని సమకూర్చటానికిగాను ప్రయత్నిస్తున్నారట. బ్రిటిష్‌వారు రంగులు మార్చుతూనే వున్నారు. ఓ ప్రక్క 1918 సం॥ మాంటిగో-చంపృర్డు టిపాం, మరోప్రక్క 1918లో జరియన్‌వాలాబాగ్‌లో హత్యాకాండం.

ఆ తరువాత 1921 సం॥ గాంధీ విరాకరణ ఉద్యమం.

ఈ విధమైన అనేక మార్పులతో కూడిన కాలమది. ప్రేమచంద్ ఆ సమయంలో ఉత్తర ప్రాంతంలోని చిన్న పట్టణాల్లో, పల్లెల్లో వివసిస్తూ వుండేవారు. ఒక్కొక్కసారి రైలు రవాణాకు కూడా కొన్ని క్రోసుల దూరంలో వుండేవారు. కానీ ఎప్పుడూ ప్రపంచం

పలుమూలల్లో జరిగే విషయాలు తెలుసుకోవాలనే కావశ్యకతపడేవాడు. ఆ మారుమూలల ప్రాంతాలకు కూడా మంచి వార్తాపత్రికలు తెప్పించుకొని చదివేవాడు. జాతీయ, అంతర్జాతీయ విషయాలపైన తన అభిప్రాయం వ్యక్తపరచగలిగడం అందులో ఆశ్చర్యపడవలసిన పని లేదు. సోవియట్ సోషలిస్టు విప్లవంపట్ల సుముఖత చూపిన భారతీయులలో ప్రేమచంద్ ప్రథములు. ఆ సమయంలో అక్కడి వార్తలు గుప్తంగా వుండబడ్డా, దాని ప్రస్థాపన తన ఉర్దూ నవల గోషా-ఇ-అఫియత్ (హిందీలో ప్రేమాశ్రమం) అన్న దానిలో చేశాడు. 21 డిసెంబరు 1919 సం॥ తన మిత్రుడికి వ్రాసిన లేఖలో ఈ భావం విపులంగా వుంది. అందులో మాన్ డేగూ-చంఘ్సుపోర్టు సంస్కరణను ఖండించారు.

“.....ఈ సంస్కరణ చేసిన మంచి ఒక్కటే కనిపిస్తుంది. అది ఏమిటంటే, విద్యార్థికులకు ఎక్కువ అవకాశాలంటూ కల్పించటం. దానిద్వారా సామాన్య ప్రజల గొంతు కోసే అవకాశం ఇంకా పెరిగింది. అంతవరకు ప్రజల రక్తం పీల్చే పెద్దలు, అధికారులై కూర్చున్నారు.”

ప్రేమచంద్ కాలంతోపాటు ముందుకు సాగిపోయే వ్యక్తి....ఆ మాటకివస్తే కాలం కన్నా ఒకటి రెండుగులు ముందే పయనించే మనిషి. ఆ సమయంలో ఆయన ఆరోగ్యం బొత్తిగా బాగుండలేదు; జీర్ణకోశానికి సంబంధించిన జబ్బు ఆయన్ని పీల్చిపీల్చిచేస్తుంది. అయినా ఆయన దానికి లొంగిపోలేదు. ఆయనలో చెలరేగే శక్తి అంతరించిపోలేదు. చిత్రాంతి అన్నది ఎదుగకుండా శ్రమించి పని చేశాడు. పాఠశాలలో విరామం లేదు. రాత్రి సమయంలో కూడా కూర్చుని వ్రాసేవాడు. ఒక్కొక్కసారి భార్యకు తెలియకుండా అర్ధరాత్రి లేచి, చదీచప్పుడు లేకుండా లాంతరు వెలిగించుకొని, ఉదయం వరకు పనిచేసేవాడు. ఆ తరువాత ఇంటి పని కొంత చేసుకోవలసి వుండేది. ఆ తరువాత పాఠశాలకు బయలుదేరింది. దయ్యం పట్టినట్టు పనిచేసినా, ప్రైవేటుగా స్థిమితంగా కనిపించేవాడు. తన వ్రాతనుగురించి ఎన్నడూ ఆర్పాటం చేసేవాడుకాదు. విజంగా పనిచేసేవారికి సమయం అంటూ చాలకపోదు. అన్ని పనులు చేసుకోవడానికి ఆయనకి సమయం సరిపోయేది. ప్రతి ఉదయం రైతు నాగలి పట్టుకొని పొలానికి వెళ్ళినట్లే. ఆయన తన పనిని విశ్వలంగా చేసుకుపోయేవాడు. ఆ శక్తి ఆయనలో గుప్తంగా దాగివుండేది, కల్లాకపటం ఎదుగరు. ఎప్పుడో ఒక కుభ ముహూర్తంలోగాని రచనా సృష్టికి సమయం రావాలన్న వాదంలో నమ్మకం వుండేదికాదు. వారి రచనా శక్తి అంత విశ్వలమైంది. ఎక్కడైనా, ఎప్పుడైనా కూర్చుని వ్రాయగలిగే

వివంగా తన్ను తాను మలుచుకున్నాడు. తన మనస్సును తాను ఆదేశించగలడు, దానికి దాసులు కారు. ప్రజలపట్ల, స్వాతంత్ర్యం పట్ల అతడికున్న అనన్య ప్రేమ ఈ శక్తి సామర్థ్యాలను వారికి ప్రసాదించి వుండవచ్చును.

దేశ స్వాతంత్ర్యం కొరకు పాటుబడే నైనికునిలా ప్రేమచంద్ తన కలంబలంతో నిలిచాడా అనిపించకపోదు. ఎన్నో అవరోచాలను ఎదుర్కొవలసి వచ్చినా యీ సమయం లోనే ఆయన లెక్కలేనన్ని కథానికలు, చిన్న పెద్దా కలిపి, ఆరు నవలలు, టాల్ స్టోయ్ కథల అనువాదం, ఆనాటి సమన్యల పైన మరింతెన్నో వ్యాసాలు వ్రాసారు. స్వాతంత్ర్య భావాలు ప్రజల మనసులో నాటుకునేలా రచనలు చేశారు. బంకిం చంద్రుని అనందమూర్త వంటి నవల వరదాన్, అందులోని కథానాయకుడు దేశాభిమానం గలవాడు. వ్యభిచారం వంటి దురాచారాన్ని గురించి వ్రాసిన నవల సేవాసదన్. భూమి దున్నకుండా భూస్వామి అనిపించుకుంటూ, దున్నినవాని రక్తాన్ని జలగలా పీల్చివేసే అక్రమ విధానాన్ని విమర్శించిన నవల ప్రేమాశ్రమం. ఈనాటి పాఠకునికి ఆయన చూపిన పరిష్కార మార్గం. ఆచరణలో పెట్టలేని విధానంగా గోచరించవచ్చు. కానీ, మనం గ్రహించతగ్గ విషయం ఒకటుంది. ఆ కాలంలో అనగా అర్ధశతాబ్ది కాలం పూర్వం విరివిగా వెలువడుతున్న ప్రేమ ప్రధానమైన కథలుకాక, వాస్తవిక కషయాలను తన నవలలలో, కథలలో ప్రతిబింబింపజేసి హిందీ, ఉర్దూ ఉభయ భాషలలోనూ సమర్థవంతంగా వ్రాయగలిగారు ఆయన.

గాంధీజీ దేశమంతటా పర్యటించి, రానున్న పోరాటంలో పాల్గొనటానికి దేశ ప్రజలను సంపిద్యం చేస్తున్నారు. ఫిబ్రవరి 8వ తా. 1921 సం॥ గోల్కపూర్‌లో గాంధీజీ పిలుపు అందరికీ అందినట్లే ప్రేమ్‌చంద్‌కూ అందింది. నిజానికి ప్రేమ్‌చంద్‌కి అప్పటికే ఉద్యోగం మీద విరక్తి కలిగింది. ఉద్యోగం ఒదిలి, కేవలం జాతీయ ఉద్యమం కొరకు పాటుపడాలని అనుకున్నారు. బ్రిటిష్ వారితో సంబంధం తెంచుకోవాలని ఉందని, ఉద్యోగం ఒదిలి పెట్టాలని ఉందని, అందుకే తనకి ఏదైనా ప్రభుత్వంతో సంబంధం లేని ఉద్యోగం చూసిపెట్టవలసిందని స్నేహితులకు వ్రాస్తున్నారు. ఈ విషయం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ చర్యల పైన దాగా మళ్ళింది. బ్రిటిష్ ఉద్యోగులతో ఆయన దిగిన ఒకటి రెండు పేదీలు ఆ ప్రాంతాలవారు కథలుగా చెప్పుకునేవారు.

ఒక ఆషాఢ విషయంలో జిల్లా మేజిస్ట్రేటుతో తగాదా పడ్డారు. ప్రేమ్‌చంద్ అపు మేజిస్ట్రేటు ఆసుబాలో ప్రవేశించింది. మేజిస్ట్రేటు చుండిపడి, ఆవును కాల్చి పారేస్తా నన్నారు. ఈ వార్త వినగానే, ప్రేమ్‌చంద్ పరుగెత్తుకుంటూ వెళ్ళారు. మొట్టమొదట ప్రేమ్‌చంద్ నెమ్మదిగానే మాట్లాడారు. బహుశా కొంత వినయంగా కూడా మాట్లాడారేమో; మేజిస్ట్రేటు అగ్రహం అడుపుతో లేదు. దానితో ప్రేమ్‌చంద్‌కి కూడా కోపం ముందు కొచ్చింది. 'గుండెలుంటే ఆవును కాల్చు చూద్దాము' అనేశారు.

రెండవ తగాదా, విద్యాలయంలో ఉన్న ఒక పెద్ద ఉద్యోగితో. ఆతడు తరుచుగా ప్రేమ్‌చంద్ ఇంటి ముందుగా వెళుతూ ఉండేవాడు. ప్రతిసారి ప్రేమ్‌చంద్ ఆతనికి వినయ పూర్వకంగా సలాము చేయాలని కోరుకునేవాడు.

"అలాంటి వినయం నాచేత కాదు. పైగా పాఠశాల విడిచిన తరువాత నేను ఎవరికీ తల ఒగ్గవలసిన పని లేదే!" అని, ప్రేమ్‌చంద్ ఆ మాటపైన నిలబడ్డారు.

అయిన పరిస్థితి బహుశా

ఇటువంటి సంఘటనలతో ఆయనకి విసుగు పట్టకొచ్చింది. వీటన్నిటినుండి బయటపడాలనుకున్నారు. కానీ అది అంత సులభమైన పనికాదు. ఇదివరకటికన్నా ఆరోగ్యం పీడిస్తోంది. మరూచినచ్చి ఒక కొడుకు మరణించటంవల్ల, మానసికంగా కూడా దెబ్బతిని పున్నారు. అదీకాక, మరో ఆచారం కూడా ఆయనకి దొరకలేదు. భావి జీవితం కూర్చుంటూ ఉంది. భార్య ఇద్దరు పిల్లలుగల సంసారం. అదాయం లేకుండా గడవటం సాధ్యమైన పని కాదు. ఇకపై ఒక్క సంవత్సరాలపాటు చేసిన ప్రభుత్వోద్యోగానికి, దానితోపాటు లభించ నున్న పింఛనుకు పీళ్ళు ఒడలటం మాటలతో పనికాదు. ఒక చారం తటవటాయించడంపని వచ్చింది. గుండె నిబ్బరంగల అతని భార్య, ఆ సమయంలో అందగా నిలిచింది. బహుశా ఒక నిర్ణయానికి రావటంతో సాయపడింది కూడానేమో!

పరిస్థితి తిరిగి మొదటకే వచ్చింది. బ్రతుకులేదువు కోసరం చెబుక్కోవలసి వచ్చింది. ప్రేమదండ్ కొద్దికాలంపాటు ఒడ్డునాపు ఒకటి పెట్టాడు. త్వరలోనే అది తనకు అచ్చిరాలేదని తేలిపోయింది. ఒక పత్రికాధిపతిగా పని చెయ్యాలని ప్రయత్నించాడు. అది కూడా కలిసిరాలేదు. అందువల్ల గోల్కపూర్ నుంచి బనారసు వెళ్ళాలని నిశ్చయించు కున్నారు. అక్కడ మర్యాద అనే హిందీ పత్రికాధిపతిగా కొన్ని నెలలపాటు పనిచేసి, తరువాత కాకే విద్యాపీఠం, విద్యా విభాగంలో అధ్యాపకుడుగా కుదిరాడు. అదికూడా ఎక్కువ కాలంపాటు వానసాగలేదు. ఆ తరువాత కాన్పూరు మార్దారీ స్కూలులో కొద్ది కాలం పని చేసాడు.

1923 సం॥ ప్రేమదండ్ తన పల్లెలో స్థిరపడి, దగ్గులో ముద్రదాలయం, ప్రభుదాలయం ప్రాపంచింపాలనుకున్నారు.

1918 సం॥ గజేష్ శంకర్ విద్యార్థిని కలుసుకున్నప్పటి నుంచి, ఈ ఆధిప్తాయం ఆయనలో నాటుకొని పోయింది. హిందూ, మహమ్మదీయ ఐక్యత కొరకు ప్రాచార్యాధీన వీరుడని తప్పు. ఈ మహావీర్యుని గురించి మరేమీ తెలియకపోవటం సోదనీయం. నిజానికి అతడు చేసిన ఎన్నో పనులలో అది ఒకటి. ప్రధమంగా స్వార్థంత్ర్య పిపాసతో పాటుబడి ముందుకు వచ్చినవారిలో అతడు ఒకడు. అపూర్వమైన ధైర్యసాహసాలు, వీరినిజాయితీ

ప్రేమచంద్ — 1924

గల వ్యక్తి. అతణ్ణి కలుసుకొని తెలుసుకొన్న వారంతా అతడి పరిచయ బాగ్యంతో ఉత్తేజ పూరితులైనవారే. కాన్పూరులో ప్రతాప్ ప్రెస్ స్థాపించి, దాని ద్వారా స్వాతంత్ర్య సాధన కొరకు సంపూర్ణదయం కొరకు పాటుపడినవాడు. ప్రేమచంద్, అటువంటి వ్యక్తి

అనుకరించానుకోవటంలో ఆశ్చర్యం లేదు. కానీ, ఇటువంటి కార్యం విజయవంతంగా కొనసాగాలంటే, వ్యాపార పద్ధతుల్లో మెలకువ, ఆర్థిక ప్రోత్సహ ఈరెండూ అవసరం అన్న విషయం ప్రేమ్చంద్ గుర్తించి వుండరు. ఈ రెండూ ప్రేమ్చంద్ వద్ద లేవు. అందువల్ల యీ ప్రచురణాలయం, ముద్రణాలయం, ప్రేమ్చంద్ మెడకు చుట్టుకొని జీవితాంతం ఒడలలేదు. ఉద్యోగం కొరకు ఆన్వేషించటం తప్పనిసరి అయింది. ఈసారి లక్నోలో మాధురి పత్రకాధిపతిగా చేరాడు. కానీ, ఆ పత్రక విర్వాహకులు ఆయన కేమాత్రం సహకారం అందించలేదు. పాత్యవృత్తకాలు తయారుచేసే పని వంటి అసీను పనులు చాలా ఆయనపైన పెట్టారు. ఆక్కడి పని దంపుడు పాటగా తయారైంది.....“పండ్లెవు గుర్రం, జట్కా గుర్రంగా మారింది” అని ఒకరు చలోక్తి విపిరారు కూడాను.

రాను రాను ఆ పని భారంగా తయారవటంవల్ల ప్రేమ్చంద్ ఆ పని కూడా ఒడులు కోవాలని నిశ్చయించుకున్నారు. ఈలోగా కాశీలో తన ప్రచురణాలయం నుంచి హాన్సు అనే పత్రక నొకదాన్ని ప్రారంభించాడు. తాను కన్నకలయి పండించుకోవాలని 1892 సం॥ మే నెలలో కాశీకి ప్రయాణమయ్యాడు.

ఈ ప్రయత్నం కూడా పూర్వపు అనుభవాలు వలెనే అనిపించినా, ప్రేమ్చంద్ లెళ్ళిచెయ్యలేదు. అది ఆయనకి మామూలై పోయింది. చాలా సంవత్సరాల తరువాత జాతీయ ఉద్యమం ఒక అలలా వచ్చిపడింది. కర్తవ్యదీక్ష ముందు ఆయన దేనినీ లెళ్ళిచెయ్యలేదు. హాన్సు ఒక తలనొప్పి పనిగా తయారయినా, దానికి సరిపడ్డ పెట్టుబడి తనవద్ద లేకున్నా, ప్రేమ్చంద్, జగన్ అనే వారపత్రకను ప్రచురించాలని తలపెట్టారు. తన సొంతవిషయాల్లో ఎంత మీదువరో, దేశ సౌభాగ్యానికి సంబంధించిన విషయాల్లో అంత తెగింపుగల వ్యక్తి. ఈ తెగింపుకు కారణం, ఆ కార్యదీక్షకు సంపూర్ణంగా అంగీకారం కావటమే. బహుశా ఏ ఘనకార్యమయినా సాధించాలంటే, అది ఒక్కటే మార్గమేమో. వెనకాముందూ ఆలోచించి చేసే పని విజయవంతంగా కొనసాగవచ్చు కానీ, విఘాతహృదయాని కది చిహ్నం కాదు.

ముద్రణాలయం మూలకంగా ఎన్నో సమస్యలు తల ఎత్తినవి. ఒక్కొక్కసారి అందులో పనిచేసే వారికి వేతనాలు చెల్లించలేక, మరొకమారు కాగితానికి అయిన ఖర్చు

పెట్టలేక.... మొత్తంమీద అది ఒక శోచనీయమైన గాథగా తయారయింది. కానీ ప్రేమదండ ఈ ఒడుదుడుకులను పాటించలేదు. ఆయనలో ఉత్సాహం ఉనికి వస్తునేవుంది. వారిలోని అనంతమైన సృజనాశక్తికి అది చిహ్నం. నిత్య జీవితం ఎన్ని కష్టనష్టాలతో కూడివున్నా, ఆయన రచన మాత్రం నిర్విఘ్నంగా కొనసాగుతూనే వుంది. లక్ష్నోలో ఆయన ఎన్ని పనుల ఒత్తిడిలోవున్నా చిన్న కథానికలు కాక, ప్రతిజ్ఞ, నిర్మల అన్న రెండు చిన్న నవలలు, గబ్బన్ అనే పెద్ద నవల వ్రాయగలిగారు. లక్ష్నో రాటోయే ముందు కాశీలో ముద్రణాలయం పెట్టి, డబ్బు ఇబ్బందులతో ఎలాగో దాన్ని నడుపుతూ, అనేక ఆర్థిక ఇబ్బందులు ఎదుర్కొంటూ, అనేక కథానికలు, ఇతర రచనలుకాక, రంగభూమి, కాయ కల్ప అన్న రెండు పెద్ద నవలలు, సంగ్రామ్, కరణాల అనే నాటికలు వ్రాయగలిగిన సమర్థవంతులు. ఆయన తిరిగి కాశీ చేరుకున్న తరువాత 1931-32 సంవత్సరాలలో, జాతీయ ఉద్యమాన్ని ఆధారంగా తీసుకొని "కర్మభూమి" అన్న నవలా రచనలో నిమగ్నులయ్యారు. వేయి కళ్ళతో కనిపెట్టుకొని వుండే పట రావానిలా, జాతీయ రంగంలో ఏది జరిగినా, దానిని క్షణంగా అవగాహనం చేసుకొని తన రచనల్లో వ్యక్తపరచగలిగేవారు. అందులోనే ప్రేమదండ శక్తిసామర్థ్యాలు ఇమిడి వున్నాయి. ప్రఖ్యాత పత్రికాధిపతిగా, అనేక సంవత్సరాలబాటు పార్లమెంటు సభ్యుడుగా ఎన్నికయిన బనారసీదాస్ దళిత్వేదికి యా సమయంలో ప్రేమదండ వ్రాసిన లేఖవల్ల ఆయన స్వభావం లేటెల్లెమవుతుంది:

"నాకు జీవితంలో ఆశ అంటూ ఏదీ లేదు. ప్రస్తుతం మన స్వాతంత్ర్య పోరాటం విజయవంతం కావాలన్న ఆకాంక్ష మాత్రం వుంది. ఎన్నడూ ఐశ్వర్యవంతుణ్ణి కావాలని గాని, పేరు ప్రతిష్టలు పొందాలనిగాని తృప్తి నాకు లేదు. అత్యవసరాలకు సరిపడ్డ ఆదాయం వస్తుంది. కారు, సొంత భవనంలాంటి భోగాలపైన నాకు మమకారం లేదు. నాకు కొన్ని ఆదిర్బాలుగల గ్రంథాలు వ్రాయాలని వున్న మాట విజయే. కానీ దాని ద్వేయం కూడా స్వరాజ్య సాధనలో విజయం సాధించాలన్న గమ్యమే. నాకుమారు బిద్దరి గురించి కూడా గొప్ప ఆశలు లేవు నాకు. నేను కోరేదంతా వారు నీతివిజ్ఞాయితీగా, సంకల్ప బలంతో జీవితం సాగించాలనే. వారు ఐశ్వర్యంలో ఓలలాడటం, ఐశ్వర్యం కొరకు ప్రాకులాడటం,

with this problem. Have only such members as believed in a common language. It should have brought out a magazine in a common language in different ~~at~~ scripts. It would have been a real service. It present its activities as communal and it has failed to justify its existence.

Certainly Hindustani is not a literary language in form and significance & grandeur. Literary language is supposed to be something apart from the spoken language. It is our literary expression coming as near as possible to spoken speech. At least in drama, story & novel we can write in popular language, including biography and travel, and these branches comprise three fourths of literature & that which really matters. Your science & philosophy may be written in Sanskrit or Prakrit. I don't care. As Gersonide Sany says "to drag Hindi to its ancient hoariness is the vain effort to turn the river's flow to its source."

About the books I have asked my son to give you an account with whom he deposited the books. You may not be aware, my both children are at Kanyaka Patasam Indira Gandhi School and lodging in the same building as Mother's University. But they are shy extremely much they seem to have inherited from me the habit I am their father. His name is Sripath Reddy. If you can send for him and ask an explanation he will tell you what became of the books.

Lekhnau Sangha. Its only fruitful activity is in my opinion cooperative publication, so that every author contributing to its number ships may be assured a royalty of 30 to 40%. The book market is so dull and authors are so anxious to get their books published that they will come to any compromise with the publisher. If they stick to their towns & publishers refuse to publish their books, the poor fellow will be nowhere. The analogy is that

మన ప్రేమచంద్ — 1926

అధికారులకు దాసోహం అనటం నేను సహించలేను. నాకు విశ్రాంతిగా జీవితం గడవటం కూడా ఇష్టం లేదు. సాహిత్యం కొరకు, దేశసౌభాగ్యం కొరకు పాటుపడాలని నా ఆకాంక్ష. ఇంక నా అవునరాలంటే చూమూలు అన్నం, కూర, దానికితోడు కొంచెం నెయ్యి, సామాన్యమైన బట్టలు వుంటే చాలు."

మూడు సంవత్సరాల తరువాత బనారసీదాస్ కి వ్రాసిన మరొక ఉత్తరంలో, జపాన్ నుంచి కలకత్తా విచ్చేసిన జపాన్ కవి యోవినోగూచిని కలుసుకోవటానికి తాను రాలేనని వ్రాస్తూ తన అంతరంగంలోని కొన్ని భావాలు యిలా వ్యక్తపరిచారు:

"ఈ ప్రపంచంలో మహోన్నతమైన భావాలుగల మహనీయులెందరో వున్నారు. కానీ అందులో ఎవరు విజంగా గొప్పవారో, ఎవరు బూటకంమనుష్యులరో తెలుసుకోవటానికి నిత్యమైన విడతడా శక్తి కావాలి. గొప్ప వ్యక్తి అనర్థగ్నవాడు. అష్టయశ్వర్యాలలో కులతూగటం అన్నది నేను వూహించుకోలేను. విజ్ఞానాన్ని గురించి, వివిధ కళలను గురించి ఆడంబరమైన మాటలు ఎన్ని చెప్పినా నేను నమ్మను. పేదలను కొల్లగొట్టి ఐశ్వర్యం పోగుచేసుకునే తెగకు చెందిన వారంటే నాకు గౌరవం లేదు. నా జీవితంలో ఓటమి, ఒక విధంగా యీ విధమైన మనస్తత్వానికి దారితీసి వుండవచ్చును. ద్యాంకులో వనం కట్టలుగా మూల్గుతుంటే బహుశా నేనుకూడా ఆ ఐశ్వర్యవంతుల్లా డబ్బువ్యామోహంలో పడివుండే వాడినేమో, చెప్పలేను.... కానీ, ఏ ఆద్యశ్య హస్తమో నన్ను యీ పేదవారి తెగలో చేర్చింది. అందుకు నేను సంతోషిస్తున్నాను. నాకిదే ఆత్మశాంతి విస్తుంది."

ఈ ఆత్మశాంతి అన్నది ఆయనకి పుష్కలంగా లభించింది. ఆయన కలంనుంచి వెలువడుతున్న అనేక కథానికలుకాక, "కర్మభూమి", (గోదాన్) వంటి రచనలు కొనసాగు తూనే వున్నాయి. ఇవికాక, ఆయన ప్రచురిస్తున్న తెండు పత్రికల ద్వారా, నిరంతరం ట్రిటిడ్ ప్రభుత్వాన్ని దుయ్యబడుతూనే వున్నారు. ఇది ఆయనకి అల్ప సంతోషమేమీ కాదు; పరమానందకరమైన విషయం.

ఆర్థిక విషయాల దారే పేదు. వాటికి ఒక వ్యక్తి ఆత్మశాంతితోగాని, ఆశచి

అయన కట్టించిన ఇల్లు

దాగోగులతోగాని సంబంధం వుండదు. వాటి జోక్యం దబ్బు మొత్తంతో మాత్రమే. రెండు పత్రికలూ, ఆయన తాహతుకు మించినంత అప్పుల్లో పడ్డాయి. అదే సమయంలో, బొంబాయి జిజ్ఞాస పినిబానోకి చెందిన మోహన్ భవాని వద్దనుంచి అహ్వనం వచ్చింది. ప్రేమచంద్ కి పినిమా ప్రపంచంలో అడుగు పెట్టాలన్న కోరిక లేదు. కానీ తానున్న పరిస్థితుల్లో మరో గత్యంతరం లేదు. అప్పుల వాళ్లు ఒత్తిడి చేస్తున్నారు, దబ్బు పుట్టి తీరాలి. అందువల్ల ఇష్టం లేకున్నా ఒక్క సంవత్సర కాలం భవానితో ఒప్పందం కుదిరింది. ప్రేమచంద్ పూహించినట్లుగానే, ఆయన ఆ ప్రపంచంలో ఇమడలేకపోయారు. నవలాకారుడు జై నేంద్ర కుమార్ కు యిలా వ్రాశారు:

".....ఇక్కడకు నేను ఏ ఉద్దేశంతో వచ్చానో, ఆ ఉద్దేశం మాత్రం నెరవేరలేదు. పినిమా ప్రొడ్యూసర్లు వారికి అలవాటయిన పినిమా కథలు తప్ప, ఏ మాత్రం మార్పులు చెయ్యటానికి సుముఖంగా లేదు. వారికి అసభ్యత అన్నది ప్రదర్శనా యోగ్యంగా తోస్తుంది."

హైదరాబాదులోవున్న గోరీకి ఆయనిలా వ్రాశారు:

".....సినిమాలో భవిష్యత్తు నిర్ణయించే పెద్దలు, దురదృష్టవశాత్తు, దాన్ని ఒక వ్యాపార దృష్టితో చూస్తున్నారు. వ్యాపారానికి అభిరుచురెండుకు, సక్రమ మార్గారెండుకు; వ్యాపార సరళికి కావలసిందంతా దోపిడి మాత్రమే. ఇక్కడ మనం అనుకునే పవిత్రమైన అభిప్రాయాలన్నీ మార్పుచెంది, దోపిడి అవుతుంటాయి."

ప్రేమచంద్ కు ఆ జీవితం విసుగుపుట్టి, సంవత్సరం తిరగకుండానే ప్రయాణం కట్టాలని ప్రయత్నించారు. భవానీ ఆయన్ని మరో సంవత్సరమైనా వుండవలసిందని బలవంత పెట్టినా, ప్రేమచంద్ వినిపించుకోలేదు. ఆయన మనసంతా సొంత పూరు వెళ్ళి పోవాలన్న ఆలోచనతో నిండిపోయింది. ఆ సమయంలోనే ఇంగ్లండునుంచి తిరిగివచ్చిన హిమాన్సురాయ్, ఎలాగయినా ప్రేమచంద్ ని ఒప్పించి బొంబాయిలోనే వుంచాలని ప్రయత్నించారు. దానికి ప్రేమచంద్ మర్యాదపూర్వకంగా మాట్లాడినా, వీలుకాదని

బచ్చితంగానే చెప్పేవారు. తాను (ఈ రంగుల ప్రపంచం నుంచి) ఎలాగయినా త్వరలో బయటపడి తిరు చేరుకోవాలి. అదీ ఆయన నిశ్చయం. శైనేంద్రకు ఈవిధంగా వ్రాశారు:

“నేను గోదాన్ నవల ఇంకా ముగించవలసి వుంది. ఇక్కడ వ్రాయటం, నా తరం కావటం లేదు. బొంబాయికి స్వస్తిచెప్పి నా ఇల్లు చేరుకోవాలి. అక్కడ దబ్బు వుండకపోవచ్చును. కానీ ఆత్మతృప్తి అయినా వుంటుంది. ఇక్కడ, నా జీవితాన్ని వృధా పుచ్చుతున్నానేమో అనిపిస్తుంది.”

ఏప్రిల్ 4, 1935 సం॥ ఆ విధంగా బొంబాయి ఒదిరి వెళ్ళారు ప్రేమ్చంద్.

పది నెలలపాటు బొంబాయిలో వుండే సరికి ఆయన ఆహ్వాగ్యం బాగా పెబ్బితిన్నది. కాళీ చేరుకునే సరికి కాలేయం బిబ్బి బయట పడింది. అయినా ఆయనకి విశ్రాంతి మాత్రం లేదు. ఆయన రచనలన్నింటిలో ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గాంచునున్న రచనా శిఖామణి గోదాన్ గురించి ఆలోచనలో ఆయన విమగ్నులయ్యారు. (సాంఘిక, సాంస్కృతిక అంతర్జాతీయ సంస్థ, ఆసియా సాహిత్య ప్రచురణలలో ఈ పుస్తకం 'The gift of the Cow' ది గిఫ్ట్ ఆఫ్ ది కౌ అన్న పేరుతో ఆంగ్లంలో ప్రచురించింది.) సీత, విజాయితీ, దైవచింతనగల ఒక సామాన్య పేద నైతు కష్టగాధలు, అతడి మరణం ఆ కథలో చిత్రించబడ్డాయి. పల్లెపట్టణ దనికులు, ఓదవారిని ఎన్ని విచాలుగా పీల్చి పిప్పి చేసేది, యీ కథావిధానంలో వర్ణించ బడింది. గ్రామ జీవితంలో దొర్లన్యదారులపైన ఎత్తిన దండయాత్ర ఇది. ఎన్నో అవరోధాలను ఎదుర్కొంటూ, చివరకు 1936 సం॥ ప్రేమ్చంద్ ఆ పుస్తకాన్ని ముగించారు. ఆయనది పూరకపుండే స్వభావం కాదు. "మంగళ సూత్రం" అన్న మరో నవల ప్రారంభించారు. దారిద్ర్యంతో బాధపడుతున్న ప్రఖ్యాత రచయిత దానిలోని కథనాయకుడు. అత్య కథలోని అంశాలు భాయలుగా అందులో తొంగిచూస్తున్నాయి. అది ముగించే ముందే ఆయన గతించకపోతే, ఆ నవల ఏ విధంగా మలుచుకుని వుండేదో!

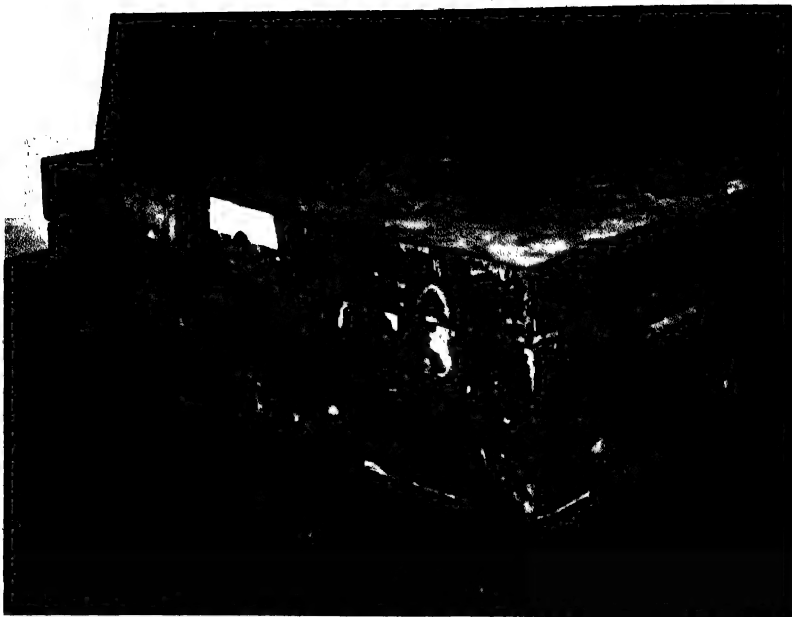
1935 సంవత్సరం ప్రాంతంలో కొందరు భారతీయ యువకులు ఇంగ్లండులో, భారతీయ అభ్యుదయ రచయితల సంఘం ప్రారంభించారు. ముల్కరాజ్ ఆనంద్, సజాద్ జహీర్ అందులోని సభ్యులు. వారు తమ అఖిల భారత గోష్ఠి, ఏప్రిల్ 1936 సం॥ లక్నోలో జరుపదలుచుకున్నారు. ప్రేమ్చంద్ ని అధ్యక్ష పీఠం. అలంకరించవలసిందిగా కోరారు. ఆ సంస్థ ఆశయాలు బాగా ఎరిగివున్న ప్రేమ్చంద్ తన అంగీకారాన్ని వెంటనే తెలియచేశారు. అంతకు ముగదే ఆ సంస్థ ప్రారంభమయిన వార్త ఇంగ్లండునుంచి రాగానే ప్రేమ్చంద్ తన పత్రికలో దానికి స్వాగత వచనం పలికారు. ఉత్తేజపూరితమైన ఆయన ఉపన్యాసం ఆ సమావేశానికి పునాది రాయిగా భావించింది. ప్రజల సాంఘిక, నైతిక

విలువలకు ప్రాధాన్యమిచ్చిన ప్రేమదండ, అదే అదర్బాదు కొనసాగిందటానికి కంకణం కట్టుకొని విలిచిన యీ సంస్థ కృషిపట్ల అహ్లాదం వ్యక్తపరచటం నహితమే.

ఆయన మనస్సులో మెదిలే మరొక ముఖ్య విషయం, భాషకు సంబంధించినది. హిందీ, ఉర్దూ భాషలు ఒక దానిపైన ఒకటి పోటీపడి విలిచి, ఒకదాని నొకటి బహిష్కరించాలనుకోవటం తెండిటికీ గొడ్డలిపెట్టేనని ఆయన గ్రహించారు. ఆ ఉభయ భాషలలోనూ రచయితగా ప్రఖ్యాతి గాంచిన ప్రేమదండ, ఆ తెండి మర్యాద వంటెనగా విలిచి, తెండిటి మర్యాద సామరస్యాన్ని నెలకొల్పాలని ప్రయత్నించారు. ఈ ఆశయం ఆయన మనస్సును దాగా ఆవరించింది. చివర కాలంలో జీవితాశయంగా కూడా మారింది. ఈ ఆశయం కొనసాగించాలని దేశమంతటా పర్యటించారు. లక్నోనుంచి లాహోరు, అక్కడనుంచి నాగపూరు, అక్కడ గాండిజీ ఆద్యక్షత క్రింద హిందుస్థానీ భాషా విషయంలో సమావేశం జరిగింది. తాను కన్నకలయి నిజహుసు దాల్చితేనని కొద్దికాలంలోనే తేట తెల్లమైంది. ఆయన కేవలం ఎందరూ వల కొనం పడగలు తీస్తారు. ఉభయ భాషలలో, చాందసులు ఆయన నుండర స్వస్థ్యాన్ని కూర్చితేళారు. ఇది ప్రేమదండకి దుఃఖకారణమైంది.

ఆయన వస్తువులు

ఆయన పెట్టె. కళ్యాణం

ఇంకొక రకమైన ఎదురు దెబ్బ కూడా ప్రేమదండ్ ఆదర్శమార్గంలో కాదుకొని కూర్చుంది. తాను నమ్మిన మరొక ఆదర్శానికి కూడా ఆయన తిరోదకాలు ఒదలవలసి వచ్చింది. ద్వితీయాంశంపాటు ఈ ఆదర్శానికి అంటిపెట్టుకొని ఉన్నా, చివరకు ప్రయోజనం లేదని తెలుసుకోగలిగాడు. దానికవల్గొచ్చి మనసు మార్చుకొని, ఐశ్వర్యం చారపొయ్యి చునటం, చిరుతపులిని చుక్కలు ఒడులుకొమ్మనటం లాంటిది తెలుసుకున్నాడు. తప్పని సరిగా ఒప్పుకోవలసి వచ్చిన ఈ సత్యాన్ని ఒప్పుకుని ఓరలమన్నది ఎంత బాధాకరమైన విషయమో, అసంపూర్ణంగా మిగిలిన నవల 'మంగళ సూత్రం'లో వ్యక్తమవుతుంది.

“నిజమే, దేవతలు లేకేం వుండేవారు, వుంటారు కూడాను. వారి దృష్టిలో ప్రపంచం మతంపైన, నీతికాస్త్రిం పైన ఆధారపడి వుంటుంది. వాటి కొనం వారు ప్రాణాలు కూడా చారపోయటానికి సిద్ధపడతారు. కానీ వారినెందుకు అసలు దేవతలనాటి,

వారి తత్వంలో వారు మునిగి తేలుతూ వుంటారు. వారిని పిరికివారనారి. న్యాయం కొరకు నడుం దిగించి నిలిచి, దాని కొరకు ప్రాణాల్పాదీన వారే దేవతలు. తెలిసిన విషయాన్ని కూడా తెలియనట్లుగా నటించినట్లయితే, అతడు మానవత్వం లేనివాడు. కానీ తనదట్టా వున్న దుష్టవిధానాలు తనకు పట్టనట్లు ప్రవర్తిస్తే, అతడు గ్రుడ్డివాడు. తెలివి తక్కువ వాడు కూడాను, దేవత మాత్రం కాదు. నిజానికి దేవతల కిక్కడ స్థానంలేదు. దైవమనీ, దైవపూజనీ, విది అని, అవినీతికరమైన వాటిని వ్యాపింపజేసినది ఈ దేవతలే. వారి మూలంగానే ఇంకా ఈ విధానాలు కొనసాగుతున్నాయి. లేకపోతే మానవుడు రూపుమాసి వుండును. ఈ విధంగా నడిచేకన్నా, రూపుమాసి పోయివుంచేనే బాగుండిపోను. మానవుల పుర్య మనం మానవులుగానే మెలగాలి. మ్రింగివేయాలని కాదుకుని వున్న మృగాల పుర్య మెలకువగా వుండక తప్పదు. అవి మనసు చీల్చి చెందాదనిస్తే అది చేతగానితనం. దైవత్వం మాత్రం కాదు."

1986 సం॥ ప్రేమ్చంద్ హిందూస్థాని దండయాత్ర నుంచి చాలా అలసటచెంది తిరిగి వచ్చారు. అయినా అతడికి విశ్రాంతి అంటూ లేదు. పూర్వంలాగానే తరచుగా ఆర్థ రాత్రి లేచి కూర్చుని అధివిగాని శక్తి ఏదో అవరించినట్లుగా వ్రాసేవారు. తన జీవనయాత్ర ముగిసేలోపుగా తన శ్రమజీవన అనుభవసారాన్ని బహిర్గతం చేయాలన్న అంతరంగంలోని ఆరాటమేమో అది. నవలా రచనకాక, అనేక గొప్ప కథానికలలో కూడా ప్రత్యేక స్థానం అందుకున్న 'కఫన్' అన్న కథానిక వ్రాశారు. దనిక వర్గాన్ని దుయ్యబడుతూ, నవ సమాజాన్ని నెలకొల్పాలన్న రాపత్రయంతో 'మహాజని సభ్యత' అన్న విమర్శనాత్మకమైన వ్యాసం కూడా ఈ నమయంలో వ్రాసినదే. అసంపూర్ణమైన నవల. యీ రెండు రచనలు, అయిన ప్రేమించిన ప్రజలకు చిరరి కానుకలుగా మిగిలాయి.

కుష్మించి పోయిన ఆ శరీరానికి శక్తిలేక పోయింది. 25 జూన్ 1986 సం॥ ఎంతో రక్తం కక్కిారు. దాన్ని కడుపులో రబం (గస్ట్రిక్ అల్సర్) అన్నారు. ఎండలో వైద్యులు పరీక్షించినా, ఎన్నో విధాలైన మందులు వాడినా ప్రయోజనం కనిపించలేదు. రోజు రోజుకీ ఆరోగ్యం క్షీణించింది. ఆ తరువాత కాలేయం జబ్బు అన్నారు. వైద్యులు చెప్పిన ఆ పేర్లు ఆయనకి ఆర్థం కాలేదుగాని, బాప మాత్రం బాగా ఆర్థమైంది. అవసాన కాలం ఆనన్నమైందని ఆయనకి తెలుసు. కానీ అది వారిని బెంబేలుపెట్ట లేదు. మనసు శాంతంగానే వుంది: అందువల్ల అతడికి భగవంతునితోగాని, భగవంతుని

అపసాన దశలో వ్యాధి

దూతలతోగాని పదిలేక పోయింది. జీవితంలో ప్రతిక్షణం అర్థపూరితంగా, సృజనాత్మకంగా జీవించారు. అంతకన్నా కోడుకోడుగ్గదేముంది గనుక? వీర్కోలు తీసుకోవలసిన కాలం అనన్నమైంది. ఆయన్ని ఎడబాయటమన్నది సన్నిహితులందరికీ హృదయవిదారకమైనదే. కానీ ఆయన జీవచ్ఛవంగా మిగిలారు. పాలిపోయి లోతుకుపోయిన చెక్కిళ్ళతో అస్త్ర పంజరంలావున్నా, భరించలేని దాదకు గురి అవుతున్నా, ప్రకాంతంగా వికసించిన పదనంతో కనిపించటంవల్ల అక్టోబరు 8, 1986 సం॥ ఆయన కన్ను మూసినప్పుడు అందరూ దిగ్రమ చెందారు. బంధువులు, సన్నిహిత స్నేహితులు పది పన్నెండుమంది మాత్రం అంత్య క్రియలు జరిపారు. ఆదివారేనే, నిరాడంబరమైన అంతం.

ఆయన వదిలిన 'ఈడ్‌గాప్' నుంచి ఒక చిత్రం

ఈ శ్రేణిలోని పుస్తకములు

బాపు

(మహాత్మాగాంధీ జీవిత చరిత్ర
సదితముగా రెండు భాగాలు)

కాశ్మీరు

పక్షుల లోకం

మన నదుల కథ - మొదటి భాగం

హిమాలయ శిఖరాలు

నరస, వినోద కథలు

స్వర్ణయాత్ర - ఇతర కథలు

ఒక నాటకం వేదాము

మన రైల్వేల కథ

స్వాతంత్ర్య గాథ - మొదటి భాగం

అనగా అనగా - మొదటి భాగం

యుగయుగాల కథలు

బడాపానీ

వీరుల కథలు

పువ్వు, తుమ్మెద

హాకీ

తపాలా విల్లల కథ

రచన, దితములు :

ఎఫ్. సి. ప్రెయిటాన్

రామా దితములు : పి. ఎన్. శర్మ

మాలాసింగ్

జమల్ ఆరా

బిలా మజుందార్

బ్రిగిడియర్ గ్యాన్ సింగ్

మనోజ్ దాస్

బిలావతి భాగవత్

ఉమా ఆనంద్

జగ్జీత్ సింగ్

విష్ణు ప్రభాకర్

ఎం. చోక్లి & పి. ఎం. జోషి

శాంతా రంగాచారి

బిలా మజుందార్

రాజేంద్ర అవస్థి

అశోక్ దావర్

సారదించు సాన్యాస్

ఎస్. పి. చటర్జీ

వెం : రూ. 2 - 50 ప్రతి

ఈ పుస్తకములు భారతదేశంలోని అన్ని భాషలలో లభించును.